

УДК 330.3:001.895(477)

С.Г. Дрига

Вчений секретар Науково-дослідного економічного інституту Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, доктор економічних наук, м. Київ

ІННОВАЦІЙНИЙ ІМПЕРАТИВ У ПЕРСПЕКТИВІ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Автор аналізує сучасний розвиток інноваційних процесів в Україні. На основі наведених даних зроблено висновки про незадовільність розвитку та державної підтримки інновацій у нашій державі. Визначено питання, що мають постійно перебувати в полі зору держави з метою створення сприятливих умов для розвитку інновацій. Надано рекомендації щодо поліпшення умов для інноваційної й наукової діяльності в Україні.

***Ключові слова:** малий інноваційний бізнес, інновації, фінансування інноваційної діяльності, державна підтримка інновацій, державне регулювання інновацій*

Оскільки об'єктом обговорення під час круглого столу визначено тріаду проблем українського малого інноваційного бізнесу, спершу розглянемо його стан. Відповідні показники, наведені у статистичному збірнику “Наукова та інноваційна діяльність в Україні” за 2009 рік, демонструють стрімкий розвиток вітчизняного малого інноваційного бізнесу. За період з 2005 по 2009 р. кількість промислових малих підприємств (МП) зросла на 54 % [1, с. 234—235], обсяги реалізованої ними інноваційної продукції підвищилися у 6,2 разу [1, с. 234—235], а кількість МП, що реалізували інноваційну продукцію за межі України, збільшилася майже у 2,4 разу [1, с. 236].

За таких темпів зростання малого інноваційного бізнесу (що значною мірою є віддзеркаленням стану великого і середнього бізнесу, принаймні у передових за інноваційним розвитком країнах) у нас з'являється надія наздогнати в цьому світових лідерів. Заклик “перегнати” країни інноваційної прем'єр-ліги, хоч і знятий з порядку денного ще в останні десятиліття існування СРСР, залишає для економік, які зазнають ринкової трансформації (Україна в цьому процесі не є винятком), завдання

(а краще — вивірену політику) наздогнати команду країн-лідерів. Зрозуміло, що під тиском глобальної конкуренції та всесвітнього закону розподілу праці Україна має визначити пріоритетні напрями розвитку науково-технічних досліджень, в яких вона вже має і може найближчим часом отримати переваги, з обов'язковою їх орієнтацією на подальшу виробничу комерціалізацію.

Проте можливості нашої держави наздогнати інноваційних лідерів, у тому числі й у питаннях розвитку малого інноваційного бізнесу, незважаючи на згадану вище стрімку динаміку зростання показників, майже дорівнюють нулю, що доводять деякі прості порівняння стану малого інноваційного бізнесу у провідних країнах світу та в Україні.

Візьмемо лише один показник кількості МП, що реалізували інноваційну продукцію за межі країни, у якому інтегровано три пріоритети економічної політики держав (принаймні, G20): щодо розвитку малого бізнесу, інноваційного та експортного розвитку. За даними Агентства малого бізнесу США (SBA US), котре також використовує зазначений показник, частка МП, які експортують інноваційну продукцію, у цій країні становить приблизно 1 % від загальної кількості всіх суб'єктів бізнесу (СБ), або приблизно 230 тис. МП (всього у США 23 млн СБ). В Україні у 2009 р. зафіксовано 33 таких підприємства, або 0,01 % від загальної кількості суб'єктів підприємницької діяльності (їх приблизно 350 тис.), тобто потенціал вітчизняних МП у цій сфері діяльності у 100 разів менший від американських.

Ще гірше виглядають наші можливості наздогнати країни з інноваційними економіками, якщо розрахувати показник “навантаження” людського капіталу щодо створення одного підприємства малого інноваційного бізнесу. У США, населення яких становить 330 млн осіб, таких підприємств 230 тис., а в Україні за чисельності населення 46 млн — лише 33 (2009 р.). Отже, у США для створення одного інноваційного малого підприємства необхідне “навантаження” 1435 осіб людського капіталу, а в Україні — 1518 тис. осіб, тобто у 1058 разів більше.

Але тут “більше” — не тільки “гірше”. Якщо умовно взяти показник США за еталон, це означатиме, що в українських реаліях його здатне відтворити лише 0,001 підприємства. Такий шлях розвитку пов'язаний зі зниженням загальної стійкості системи (через одночасне зменшення маси і продуктивності) й у термодинамічному аспекті відповідає ентропійному розвитку, який посилює процеси незворотного розсіювання енергії, або, простіше, веде до деградації.

Перейдемо до другого питання — проблем розвитку малого інноваційного бізнесу в Україні. На наше переконання, серед багатьох питань слід виокремити найголовніші й спробувати дати на них відповіді.

Теза перша: чи є інновації сучасною парадигмою економічного розвитку в Україні? Найпростішим доказом того, що “мантра” інновацій підкорила абсолютно всіх і всі вважають інноваційну ренту головною складовою сучасної економіки, глобальної та конкурентної за визначенням, є приклад з Інтернету. Якщо пошукати в “Google” або “Яндекс” терміни “національна інноваційна система” і “науково-технічний прогрес” англійською, російською та українською мовами, то за мить дістанемо такі результати:

Пошукова позиція	Кількість відповідей	
	“Google”	“Яндекс”
“National innovation system”	28,6 млн	33,0 млн
“Национальная инновационная система”	1,02 млн	26,0 млн
“Національна інноваційна система”	309 тис.	854 тис.
“Scientific and technical progress”	6,34 млн	13,0 млн
“Научно-технический прогресс”	1,04 млн	6,0 млн
“Науково-технічний прогрес”	44,3 тис.	1,0 млн

Ці дані є ілюстрацією того, як на наших очах одночасно змінюються ментальність наукового співтовариства і наукова парадигма. Проте наведений приклад свідчить, що висвітлення проблем саме державною мовою в Україні суттєво обмежене порівняно з англomовними країнами і Росією. Тобто підстав стверджувати про наявність парадигми інновацій у стратегії економічного розвитку України дуже мало.

Теза друга: чи можуть усі країни бути інноваційно конкурентоспроможними? Ні, не можуть: це впливає з логіки та змісту механізму конкуренції, який у рамках загального розподілу праці визначає місце одних країн як лідерів, інших — як “середнячків”, а третіх — як аутсайдерів глобальної економічної системи. Так було й буде завжди. При цьому надзвичайно важливо, що лідери спираються на власну матеріальну історію інноваційного розвитку (науково-виробничо-комерційну), безперервного в часі.

Теза третя: чи можлива ротація в складі лідерів економіко-технологічного розвитку? Однозначно відповісти не можна. Більшість країн сучасного світу — аутсайтери в питаннях інноваційної моделі розвитку національних економічних систем. І можна стверджувати, що переважна їх більшість і в майбутньому не зможуть порушити статус-кво сучасного сформованого порядку. Проте нинішні досягнення Китаю, котрий після 200-річного занепаду економіки стрімко входить у коло світових лідерів, досвід Японії, Республіки Кореї, Фінляндії, Норвегії, Бразилії, Росії, Індії доводять, що за певного поєднання умов світовий економічний порядок, який склався в інноваційній сфері, можна не тільки порушити, а й радикально змінити, причому на свою користь.

Теза четверта: які умови необхідні для формування національної інноваційної сфери в економіці? Головна з них, що інноваційна сфера не може виникнути, існувати та розвиватися без держави, яка створює відповідні інститути: закони, норми, правила — і в цьому сенсі забезпечує підтримку. А оскільки наука й інноваційний процес — зона великого ризику, участь держави в регулюванні найважливіших елементів національної інноваційної системи більша, ніж в інших економічних підсистемах, і за кількістю регулюючих відомств та законів, і, головне, за обсягами коштів. Проте цим роль держави не обмежується: вона бере безпосередню участь у заповненні того, що називають “провалами ринку”. Такі “провали” особливо очевидні щодо інновацій. Підкреслимо той факт, що ринок “мовчить”, не реагує на інновацію до моменту її можливої комерціалізації. Але ж етапи інноваційного циклу, що передують

точці комерціалізації, як правило, тривають досить довго. При цьому ринок не може заздалегідь визначити, що, коли і як буде винайдено наукою, а підприємець не може чекати. Ось чому наука — це сфера традиційно великої бюджетної уваги держави.

Теза п'ята: які аспекти мають постійно перебувати в полі зору держави для створення, підтримки і, головне, розвитку масштабної за охопленням інноваційної сфери в національній економіці? По-перше, це підтримка та сприяння розвитку наукових шкіл, насамперед фундаментальної науки; по-друге, забезпечення за рахунок бюджетних коштів їхніх потреб у сучасному обладнанні на рівні дослідних центрів і лабораторій, що часто працюють як малі підприємства; по-третє, забезпечення їх потужностями експериментального (дослідно-конструкторського) виробництва; по-четверте, надання регуляторних преференцій щодо організації діяльності науково-дослідних малих підприємств; по-п'яте, підтримка базових галузей народного господарства, великого підприємства (інноваційних за змістом — хоча це тавтологія).

А тепер щоб з'ясувати, чи має Україна реальні можливості перейти на інноваційну модель розвитку економіки, проаналізуємо зазначені вище питання-тези у зворотному порядку.

На жаль, в економічній науці ще немає однозначного розуміння терміна “базова галузь народного господарства”, і це спричиняє подвійне тлумачення стратегічного пріоритету розвитку. Якщо під цим терміном розуміти галузь, котра здійснює найбільший внесок у виробництво ВВП, то в українській економіці базовою є металургія. В такому разі стратегічним пріоритетом стає розвиток галузі, яка була ядром третього технологічного укладу, а це не відповідає сучасним реаліям. У дослідженні Інституту економіки та прогнозування НАН України було зазначено, що 46 % вітчизняної економіки перебуває в третьому технологічному укладі (1880—1930 рр. за загальносвітовою хронологією), 50 % — у четвертому (1930—1980), а в нинішньому п'ятому — тільки 3 %. Якщо вважати металургію базовою галуззю, то ми спрямовуємо розвиток нашої країни у минуле. Тому формальне розуміння поняття базової галузі як пріоритетної в інноваційному розвитку України не має переконливих пояснень, залишається черговим маніфестом і знижує шанси на появу серйозної програмно-цільової стратегії розвитку країни у форматі інноваційної домінанти, а отже, і на державну підтримку науки.

Найкращою оцінкою проблем, наявних у сучасній вітчизняній науці, є висновки провідних українських вчених, які працюють в інноваційному напрямі: “ми значно відстали за останні 20 років, у країні немає не те що технологічної лінійки, але навіть хоча б одного сучасного інструментального приладу, який дає змогу хоча б на лабораторному рівні у повному обсязі маніпулювати в сфері нанометра, і головне — занепали галузеві науково-промислові центри, які могли б використати результати академічної, вузівської та прикладної науки з виробничою метою” [2]. Таким чином, тезу про участь сучасної української держави у створенні інфраструктури інноваційного розвитку та державну підтримку і стимулювання інноваційного спрямування національної економіки доводиться зняти, бо вона не відповідає дійсності.

Держава фактично не керує інноваційними процесами — це яскравий показник того, що нинішня система державного управління країною не тільки не здатна ліквідувати “провали ринку”, а й навпаки, активно їх поглиблює. Інакше як зрозуміти появу в переліку найбагатших людей планети такої кількості українських мільярдерів. І це в період, коли сучасний економічний цикл поки що перебуває на стадії дуже непереконливого поживалення, а сигналів наближення буму немає зовсім.

Отже, відповідь на питання про можливе ротаційне збурення світової інноваційної системи Україною є негативною, що свідчить про рух країни на периферію глобальної світової системи, в “клуб” країн-аутсайдерів.

Таким чином, і перша теза про пріоритет інноваційної моделі розвитку як парадигми сучасної еволюції цивілізації не має сенсу в сучасних українських реаліях. Коло замкнулося.

Однак проблема полягає не тільки в економіці, технологіях і політиці. Справа в тому, що в усіх передових країнах передумовами інноваційного ривку були сплески творчої енергії, надій і піднесення духу. Ситуація в Україні вкрай негативна: верхи розбещені й егоїстичні, низи депресивні. Причин цього багато, але квінтесенція соціальної й ментальної катастрофи в країні — надзвичайно великий розрив між багатством і бідністю. Якщо порівняти децильні коефіцієнти (співвідношення між середніми доходами 10 % найбідніших і 10 % найбагатших громадян) в різних країнах, то виявиться, що в країнах ЄС цей показник варіює в межах 1:5—1:7, в Японії становить 1:4,5, а в Україні — 1:30 в 2005 р. і 1:40 у 2008 р. Схоже, після 2008 р. такі розрахунки взагалі перестали здійснювати через їх наближення до точки кипіння [3].

На думку академіка Ю.М. Пахомова, “такий немислимий розрив означає не просто бідність; він спотворює психіку, породжує у “верхах” свавілля й беззаконня, а у “низах” — такі патології, як безнадія, втрата сенсу життя, заздрість, взаємна недовіра, стабільна депресія. Яке вже тут піднесення духу, яка енергетика... <...> У Китаї, коли там децильні показники досягли “стелі” 1:10, з метою запобігання занепаду настроїв у суспільстві було терміново вжито заходів, і співвідношення “впало”. В Україні ж неблагополуччя випирає на кожному кроці. За підсумками нещодавно проведеного загальноєвропейського опитування, що охопило 24 країни, країна посідає останнє місце за багатьма важливими для соціального здоров’я нації показниками. Так, серед 24 країн Україна виявилася найнещаснішою, і це при тому, що ще недавно український народ вважався одним з найбільш життєрадісних у Європі” [3].

Звісно, для відродження Україні потрібна програма національного масштабу, яка б розвинула ті напрями нанотехнологій, які сьогодні є конкурентоспроможними на світових ринках. Дуже важливо не втратити наукових досягнень, продуктованих нашими вченими. Але якщо Україна втратить свій потенціал у галузі сучасних технологій (і зокрема нанотехнологій), то буде приречена на роль постачальника продукції технологій низького переділу, дешевої й некваліфікованої робочої сили для світової економіки. І це не награна драматична перспектива, а аксіома глобальної інноваційної конкуренції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Наукова та інноваційна діяльність в Україні. 2009 : стат. зб. / Державний комітет статистики України. — К. : [Держкомстат України], 2010. — 347 с.
2. *Цендровский В.* Место Украины в мире нанотехнологий / В. Цендровский, Т. Нарытник, Ю. Якименко [Электронный ресурс] // Зеркало недели. — 2008. — 9 авг. — Режим доступа : <http://www.zn.ua/newspaper/articles/54425#>.
3. *Пахомов Ю.Н.* Украина: парадоксы роста и развития [Электронный ресурс] / Ю.Н. Пахомов // Рабочая газета. — 2007. — 23 нояб. — Режим доступа : <http://rg.kiev.ua/page5/article7942>.

Дрига С.Г. Инновационный императив в перспективе развития экономики Украины

Автор анализирует современное развитие инновационных процессов в Украине. На основании приведенных данных сделаны выводы о неудовлетворительности развития и государственной поддержки инноваций в нашем государстве. Определены вопросы, которые должны постоянно находиться в поле зрения государства с целью создания благоприятных условий для развития инноваций. Даны рекомендации, касающиеся улучшения условий для осуществления инновационной и научной деятельности в Украине.

Ключевые слова: малый инновационный бизнес, инновации, финансирование инновационной деятельности, государственная поддержка инноваций, государственное регулирование инноваций

Dryga S.G. Innovative imperative in the long term development of Ukrainian economy

Author analyses current situation in innovations development in Ukraine. Some data are presented and conclusions are made about insufficient level of innovations development in Ukraine and insufficiency of state support in this sector. Author defines some aspects to which government should pay attention in order to create favorable conditions for innovations development. Some recommendations are given to improve climate for scientific activities and innovations in Ukraine.

Keywords: small innovative business, innovations, innovations financing, state support of innovations, state regulation of innovations